

XIX ASR 2-YARMIDA TURKISTON SANOAT ISHCHILARINING IJTIMOIIY**AHVOLI**

Abdumutalova Munisa Po'lat qizi

Samarqand Davlat universiteti 2-kurs magistranti

abdumutalovamunisa802@gmail.com

Annotatsiya:

Ushbu maqolada XIX asrning 2- yarmida ro'y bergan ijtimoiy hayot aks etgan tarixiy voqeliklar bayon etilgan. Sanoat ishlab chiqarishning rivoji mahalliy proletarlar hayotida tub burilishlarni keltirib chiqargan. ularning qadri, qimmat, sog'ligi va hayoti hisobga olinmagan.

Kalit so'zlar: K.K Palen, mahalliy ishchilar, yevropalik ishchilar, xavfsizlik, proletarlar.

Turkiston viloyatida temir yo'l qurilishi, rus va chet el kapitalining kirib kelishi, bu yerda sanoat ishlab chiqarishning rivojlanishiga samarali ta'sir ko'rsatdi. Bu esa hududda mahalliy proletarlar sonining tobora ko'payib borishiga turtki bo'ldi.

Senator K.K Palenning viloyatdagi ishchilar qatlami haqida to'plagan ma'lumotlarida ishchilarni 2 guruhga- yevropalik ishchilar hamda „ ko'p sonli yersiz hamda kam yerli dehqonlardan tashkil topgan“ mahalliy ishchilarga bo'lgan. 1-guruh „texnik tayyorgarligi yaxshi bo'lgan kam sonli ustalar va yetakchi ishchilar“ dan iborat bo'lgan. „Mahalliy ishchilar „- deb yozadi Palen 2-guruh haqida-mehnatlarining past baholanishiga ko'nikishlari, bayram va dam olish kunlariga deyarli e'tibor bermasliklari, xo'jayinlar oldiga turli talablar bilan ajralib turgan.¹ Shu sababli ham ular o'z xo'jayinlariga butunlay qaram bo'lib qolgan edi. Xo'jayinlar (ayniqsa, ular mahalliy mulkdor vakillari bo'lishsa) ishchilarning xavfsizligini deyarli hisobga olishmagan. Ularning ishlab chiqarish jarayoni nihoyatda murakkab bo'lib, xavfsizlik qoidalariga umuman e'tibor berilmagan. „...viloyat mexaniklarining esa ishlarni muhofaza qilishlari, mashinalarning baxtsiz hodisalarga olib kelishi mumkin bo'lgan xavfli joylariga to'siqlar qo'yishlari, ish joylarini ozoda saqlash va boshqa talablarni bajarilishini nazorat qilishlari amri mahol edi“² Yettisuv va Kaspiybo'yi viloyatlarida mexaniklik lavozimi joriy etilmagan. Samarqand viloyatida fabrika-zavod nazoratchilari yetishmaganligi va ayrim joylarda bu lavozim butunlay joriy etilmaganligi tufayli ishchilarning ijtimoiy-iqtisodiy ahvollarni yaxshilash, haq-huquqlarini himoya qilish, ish joylarida hayotlarida hayotlarini muhofaza qilishga doir chora tadbirlar ko'rilmas edi.

Samarqand viloyatida ko'pchilikni tashkil qilgan paxta zavodlarida mehnat og'ir bo'lib, ish sharoiti nihoyatda yomon, paxtadan muntazam chiqib turgan changlar inson salomatligi uchun zararli edi. „...barcha zavodlarda ozgina farqni hisobga olmaganda ahvol deyarli bir xil edi: 1) ishchilarga turar-joy uchun zavod omborxonalaridan biri ajratilgan; 2) turar-joy binolari

¹ Пален К.К. Материалы к характеристика народного хозяйства в Туркестане. ч.II...-с.332

² Пален К.К. Материалы к характеристика народного хозяйства в Туркестане. ч.II...-с.133

yoritilmaydi va isitilmaydi; 3) hamma joyda sutkasiga 12 soatlik ish kuni joriy etilgan ; 4) zavodning butun binosida 3-4 donagina osma chiroq bo'lib, bu yoritish tizimi hisoblangan. Zavod binosi yaxshi yoritilmaganligi oqibatida ishchilar butun korxona bo'ylab paypaslashib yurishadi. Ular o'zlarini oz bo'lsa-da changli havodan himoya qilish uchun og'iz-burunlariga paxta tiqib olishardi.³ Bundan tashqari, zavodlarda inson hayoti uchun xavfli bo'lgan holatlar bartaraf etilmagan. Masalan, suv kuchi bilan ishlaydigan dvigatel orqali harakatga keltiriladigan zavodlarning ishga tushirilishida salmoqli g'ildirakka uzatgich tasmani qo'l kuchi bilan kiydirishgan, to'xtatishda ham shunday qiyinchilik bilan tasmani chiqarib olishgan. Natijada zavodlarda tez-tez baxtsiz hodisalar :ishchilar o'rtasida qo'llarini, oyoqlarini uzatgichlar qirqib ketishi yoki siqib qolishi, hatto o'lim holatlari ham sodir bo'lgan. Fabrika-zavod nazoratchilari, shuningdek savdo-sanoat shirkatlari hisoblarida ishchilarning ekpluatatsiya qilinishi darajalari, ularning hayotlari ishlab chiqarish jihatidan himoya qilinmaganligi bayon qilingan.

Rossiya imperiyasi chekka o'lkalarda olib bogan mustamlakachilik siyosati ko'p jabhalarda sezildi. Ya'ni Rossiya imperiyasi ma'murlari mahalliy mehnatklarga nisbatan mustamlakachilik siyosatini tobora avj oldirdilar. O'lkada ishchilar asosan bajargan ishlariga qarab emas, balki milliy kelib chiqishlariga qarab haq olishgan. Masalan, zavodlarda rus mashinistlariga kuniga o'rtacha 3 rubl to'lansa, xuddi shunday ish qilgan o'zbeklarga 1 rubl 99 kopeek to'langan.⁴ Bundan shu narsa ma'lumki, mahalliy ishchilarga malakasizligi bahona qilingan.1895-yil ba'zi korxonalarda malakali ishchilarning oyligi malakasiz ishchilarning oyligiga nisbatan 4,7 barobar ko'p bo'lgan.⁵ Bu ko'rsatkich keying yillarda ham saqlanib qolgan. Ko'rinib turibdiki, malakasiz ishchilarning mehnati nihoyada og'ir va ayni paytda qadrsiz bo'lgan .Ish haqining ma'lum darajada oshib borishi esa korxona egalarining o'z ishchilariga g'amxo'rlik qilishidan emas, balki pulning qadrsizlanib ishchilarning turmush darajasi og'irlashayotganida edi.

Shunday qilib, XIX asrning 2-yarmiga kelib Samarqand viloyati ijtimoiy qatlamlari orasida yana bir yangi qatlam shakllandi. Bu o'lkada sanoat ishlab chiqarishning rivojlanishi, temir yo'llarning qurilishi, zavod –fabrikalarning ishga tushirilishi natijasida shakllangan ishchilar qatlami edi.

³ Положение фабричных рабочих в крае Туркестанский сборник.М.521...Ташкент.1990.-с.135

⁴ Вяткин М.Социально-экономическое развитие Средней Азии.-с.244

⁵ Акопов Н.А Положение рабочих и состояние заработной платы в хлопкоочистительной промышленности до октябрьской социалистической революции....С169

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Пален К.К. Материалы к характеристика народного хозяйства в Туркестане.ч.П...-с.332
- 2.Пален К.К. Материалы к характеристика народного хозяйства в Туркестане.ч.П...-с.133
- 3.Положение фабричных рабочих в крае Туркестанский сборник.М.521...Ташкент.1990.-с.135
4. Вяткин М.Социально-экономическое развитие Средней Азии.-с.244
- 5.Акопов Н.А Положение рабочих и состояние заработной платы в хлопкоочистительной промышленности до октябрьской социалистической революции....С169.